

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Over het bestaansrecht van de feministische antropologie

Santen, J.C.M. van

Citation

Santen, J. C. M. van. (1994). Over het bestaansrecht van de feministische antropologie.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4101>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4101>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

lisme en post-modernisme, dat in zijn extreme uitingen tot volstrekt a-politieke en ongeëngageerde kennisvorming heeft geleid. Dat staat de kritische wetenschapsbeoefening, die feministische antropologie in wezen is, in de weg en geeft alle ruimte aan voortwoekerende, destructieve politieke en economische krachten.

Bescheiden Zeker, we zijn veel bescheidener

geworden over het directe nut en de toepasbaarheid van feministische kennis. De werking van macht en gender is veel complexer gebleken dan we vroeger dachten. Ook de verschillen tussen vrouwen onderling zijn problematischer dan we eerder hoopten. Desalniettemin zijn we als antropologen bij uitstek in staat lokale contexten, overal ter wereld, centraal te stellen - met open oog voor de nationale en internationale krachten die

daarop inwerken. Als feministisch antropologen kunnen we - nog steeds, opnieuw, met vuur - de ervaringen van vrouwen centraal stellen, van vrouwen waar en op welk niveau dan ook. Als ontwikkelingsonderzoeker stel ik gender aan de orde, als een van de sturende krachten in de snel veranderende wereldverhoudingen. En als feministe pleit ik voor een kritische, geëngageerde wetenschap die opkomt voor vrouwen.

OVER HET BESTAANSRECHT VAN DE FEMINISTISCHE ANTROPOLOGIE

JOSÉ VAN SANTEN

Het volgende verhaal is geconcentreerd rond de vraag die de organisatoren van de studiedag zich stelden: Heeft de feministische antropologie nog wel bestaansrecht nu concepten als 'gender', 'discours', 'tekst', 'taal' en 'representatie' gemeengoed zijn geworden. Wanneer deze vraag met 'nee' zou worden beantwoord, hoeft het volgende verhaal niet te worden geschreven. Dan zou ik hoogstens kunnen uitleggen waarom de feministische antropologie zichzelf gevoegelijk zou kunnen opheffen. Wanneer ik de vraag met 'ja' beantwoord, zou mijn betoog een verantwoording van dit 'ja-woord' moeten zijn.

Diegenen onder de lezers die mij redelijk kennen weten, dat ik mezelf een antropoloog in hart en nieren voel. Zet mij maar neer in een 'dorp' met een onderzoeksvraag (het liefst een feministische) en ik ben volkomen gelukkig. Ik begrijp uit het in dit num-

mer eveneens gepubliceerde betoog van Joke Schrijvers dat ik daarmee een normaal mens ben. Helaas is de werkelijkheid van de meeste 'gewone' antropologen gecompliceerder en die van feministisch antropologen zo nodig nog meer. Voor

diegenen die min of meer zijn gevestigd, geldt dat ze nauwelijks tijd meer hebben om aan de essenties van hun beroep toe te komen, het doen van onderzoek en het daarbij behorende veldwerk. Als ze wel tijd hebben blijkt het verkrijgen van onder-

zoeksgelden die tijd op te slokken. Voor de nieuwe generatie feministisch antropologen blijkt de spoeling, waar het de beschikking over onderzoeksgelden betreft, helemaal uiterst dun te zijn. Deze frustrerende situatie dient te worden meegenomen wanneer we de vraag van de studiedag willen beantwoorden. Wat ondergetekende betreft, kan deze vraag kort en goed met "ja" worden beantwoord: de feministische antropologie heeft wel degelijk bestaansrecht. Dit impliceert niet automatisch dat ze ook een toekomst heeft. Ik denk dat hieruit het toekomstige gevecht bestaat waarbij een organisatie als LOVA een rol in zou kunnen spelen.

Klassieken Ik zal uiteenzetten waarom ik meen dat de feministische antropologie bestaansrecht heeft. Ik richt mij hierbij zowel op de inhoudelijke kant van het vak, als op de acceptatie in de Nederlandse academische wereld. Daarbij besteed ik ook aandacht aan de richting die onze specialisatie - die effect zou moeten hebben op andere paradigma's en specialisaties - op zou moeten gaan en welke ruimte zij daarvoor benodigt of eventueel zou moeten bedingen.

Het lijkt wat vreemd om juist voor de lezers van deze nieuwsbrief te moeten betogen dat feministische antropologie duidelijke vruchten heeft afgevoerd. Dat weten we immers allemaal al lang. Zelf doceer ik onder andere

een inleiding in de feministische antropologie. De suggestie om het college zo te noemen is afkomstig van de mannelijke collega's. Het is binnen een dergelijke inleiding al lang onmogelijk geworden om alle terreinen en velden van de feministische antropologie degelijk te behandelen. Het is een vak geworden dat op dezelfde wijze moet worden gedoceerd als een algemene inleiding in de antropologie. De begrippen die voor feministisch antropologisch studies belangrijk zijn, worden uitgelegd en er wordt gewezen op de terreinen waar de feministische antropologie kritiek kan geven c.q. een bijdrage kan leveren aan bestaande antropologische stromingen. Met andere woorden, er wordt aandacht besteed aan hoe de feministische antropologie zich laat combineren met studies naar bijvoorbeeld religieuze aspecten binnen een samenleving of politieke dimensies of de wijze waarop de ontwikkelings- en beleidsmatige studies een concept als 'gender' kunnen incorporeren. De feministische antropologie kent haar eigen klassieken die bekritiseerd en soms achterhaald zijn, maar die desalniettemin kunnen worden gedoceerd omdat ze de basis hebben gelegd voor verdere studies en onderzoeken.

Het ligt nog vers in het geheugen en lijkt tegelijkertijd zolang geleden de tijd dat we allemaal Reiter-Rapp's *Towards an anthropology of women* (1975), en Rosaldo en Lamphere's *Women, Cul-*

ture and Society (1974), bestudeerden, bijna als bijbels van de feministische antropologie. Het 'man de hunter' model werd becritiseerd en feministen poogden relaties tussen vrouwen en mannen te herzien en te heroverwegen. Sommigen maakten gebruik van de theorie van Engels (1884) dat 'the world historic defeat of the female sex coincided with the rise of private property and the state' en van theorieën over de pre-kapitalistische productiemethoden en vanuit een koppeling van genderrelaties met theorieën over de vorming van 'de staat' werden ideeën over verwantschap en de verwevenheid daarvan met verschillende economische en politieke constellaties herzien. De notie van matriarchaat werd bestudeerd. De oorsprong van vrouwenonderdrukking werd mede gezocht in het bestaan van de dichotomie publiek - prive en in een universele tegenstelling in de waardering van natuur en cultuur. Klassieke theorieën werden onder de loep genomen. Veldwerklocaties van bekende antropologen opnieuw bezocht en hun dataverzameling en verwerking becritiseerd (o.a. de bekende herstudies van Weiner 1976 en Goodale 1971). Invloedrijke essays als die van Rosaldo over privé en openbaar (1974), en Ortner over natuur en cultuur (1974) en Gayle Rubin over het *sex-gender system* (1975), bevatten een in Levi Strauss' termen - *bricolage* van herorientaties op Freud,

Marx, Levi Strauss en Lacan Those were the days, women!

Bezuinigingen Inmiddels kunnen we spreken van vele subdisciplines binnen de feministische antropologie. Het bijhouden van de vele titels die verschijnen is een bijna onmogelijke taak geworden. Daarvoor was bij het Documentatiecentrum Vrouwen en Autonomie van de Rijksuniversiteit Leiden (VENA) iemand aangesteld met een 32-urige aanstelling. Helaas is ook deze functie over de bezuinigingen gestruikelde. De bijdragen vanuit de feministische antropologie heeft de *methodologie van de antropologie* aanzienlijk verbeterd de discussie betreffende de object-subject relatie is het eerste vanuit deze hoek aangewengeld en vanuit de kritiek op de traditionele antropologische onderzoeksmethoden zijn nieuwe onderzoeksmethoden geïntroduceerd. Alhoewel deze nog geen gemeengoed zijn geworden, worden ze toch door velen als een verbetering van de antropologische methoden beschouwd. Weinigen zullen nog durven beweren dat de antropologie uitsluitend objectief onderzoek kan en moet doen temidden van een veld van subjecten of dat de 'gender' van de antropoloog geen invloed heeft op de te verzamelen data. De onderzoeksomgeving van iedere antropologe en antropoloog is een *gendered Field*. Methoden van data-verza-

meling geschieden niet uitsluitend meer vanuit de participerende observatie. Naast de gestructureerde, half- en ongestructureerde interviews wordt in een artikel uit het handboek van 'Qualitative Research' van Denzin and Lincoln (1994) ook de dialoog en de subject-subject relatie aan de orde gesteld.

De 'oral life history' methode om het onderliggende discours van de levens van vrouwen naar boven te halen - een discours dat zo verschillend kan zijn van het dominante manendiscours binnen een samenleving - wordt ook door 'reguliere' antropologen als methode gezien om het discours van subdominante groepen in een samenleving naar voren te halen.

Aan de invloed van de onderzoeker op de veldwerksituatie bij het verzamelen van gegevens en de invloed op de uiteindelijke analyse is in de feministische antropologie vroegtijdig aandacht geschonken. We moeten echter constateren dat de 'post modernisten' - zich wentelend in een steeds verder gaande vorm van navelstaarderij waarin iedere betrokkenheid met het subject van onderzoek soms afwezig lijkt, terwijl het de feministen juist om betrokkenheid bij de onderzoeksgroep ging - hier het patent van claimen.

Verschil De feministische antropologie heeft zich ontwikkeld van - zoals Henrietta Moore (1988) het terecht uitdrukte - een 'antropologie van vrouwen', via een antropologie

die de studie van 'gender' tot onderwerp had, tot een poging om de theoretische en empirische basis te leggen voor een feministische antropologie gebaseerd op 'het verschil'. Ik denk dat in deze laatste hoedanigheid de eigen specifieke plaats voor de feministisch antropologen, ook in Nederland, ligt. Het hele debat over verschil en gelijkheid heeft binnen de feministische wetenschap in Nederland een belangrijke plaats ingenomen. Jaargang na jaargang van het Tijdschrift voor Vrouwenstudies waren hier aan gewijd. Opvallende afwezigingen binnen die discussie waren nu juist de antropologen, die nauwelijks werden uitgenodigd om deel te nemen aan de discussie, of sterker nog wiens pogingen vaak als niet relevant in een vroeg stadium in de kiem werden gesmoord.

Etnocentrisme Toen ik van een van de redactieleden vorig jaar vernam dat er een themanummer zou verschijnen over gender en etniciteit (en etniciteit neemt binnen de antropologie toch een niet te verwaarlozen plaats in) vernam ik tot mijn - inmiddels niet meer - verbazing dat ze aan een dergelijke bijdrage nog niet hadden gedacht. Uiteindelijk hebben Van Santen en Schilder alsnog een bijdrage aan dit themanummer geleverd onder de titel 'Etniciteit en gender een verkenning in de afrikanistiek' (1994). De algemene feministische wetenschap

binnen Nederland kenmerkte zich lang door een etnocentrisme. Het feit dat onderzoeksresultaten vanuit een westers discours vaak geen enkele geldigheid voor vrouwen elders had, leek niet belangrijk te zijn. Daarmee zijn de resultaten van de onderzoeken van tweederde van de vrouwen in de wereld lange tijd buiten de kافت van ons eigen Nederlandse Tijdschrift voor Feministische Wetenschap gebleven. Hopenlijk is daar verandering in gekomen. Het laatste voorbeeld impliceert dat de feministische antropologie binnen Nederland enerzijds nog een duidelijk terrein te bevechten heeft binnen de feministische algemene wetenschap, ook het niet-Westen heeft, om maar iets te noemen, een literatuur traditie, zo weet ik uit mijn functie binnen de onderzoeksschool CNWS, waar onderzoek wordt gedaan op het terrein van de interculturele studie van literatuur en samenleving. Op veel plaatsen zijn het nog twee verschillende terreinen die elkaar nauwelijks beïnvloeden, al spreek ik dan misschien meer vanuit de situatie in Leiden dan vanuit Nijmegen. Anderzijds kunnen we ons afvragen hoe geaccepteerd we zijn binnen de Nederlandse academische wetenschap, en ik denk dat we dan een onderscheid moeten maken tussen de gevestigde wetenschappers en diegenen die hun plek nog moeten bevechten. Ogenscheinlijk is de studie van gender als volwaardig terrein geaccepteerd. De

situatie in de praktijk is echter zodanig dat de meeste vakgroepen antropologie het nog steeds met één of een halve menskracht voor vrouwenstudies moet doen. De betreffende persoon blijkt dan vaak ook nog de enige vrouw binnen de vakgroep te zijn. De vrouwelijke studentenpopulatie en het percentage van die populatie die zich met een 'vrouwenonderwerp' - zoals het nog vaak wordt uitgedrukt door onze collega-heren - willen bezig houden stijgt echter nog steeds. Op de praktische aspecten zal ik straks terug komen.

Acceptatie Daarnaast heeft de acceptatie niet geleid tot een groot-schalig integreren van genderaspecten in de eigen onderzoeken van de gevestigde antropoloog wetenschappers, met name als 'hun' studies het macro-niveau van de samenleving tot onderwerp hebben. Ik had de eer te mogen deelnemen aan de 'Annual meeting of the African Studies Associations in Toronto, november 1994'. In mijn eigen panel dat de 'urban rural connection' tot onderwerp had behandelden (sympathiek!) vier van de acht papers ook de genderaspecten van de relaties die de bewoners van de urbane regio's onderhouden met de rurale achterban, en de verschillen in die relaties voor mannen en vrouwen in de verschillende historische perioden. Zodra de aspecten van deze relaties voor macro economische ont-

wikkelingen en de nieuwe politieke constellaties werden besproken, waren de genderverschillen niet meer aanwezig.

Ook binnen andere panels kon dit worden waargenomen, óf de onderwerpen die zich op een feministisch antropologisch terrein begaven waren in aparte panels ondergebracht en speelden zich meer af op het micro-niveau van de samenleving en veel minder op meso- en macroniveau, óf als ze onderdeel uitmaakte van andere panels zoals in het bovengenoemde voorbeeld, dan behandelden de auteurs van gender-onderwerpen meer het micro-niveau.

Ik ben van mening dat de hele stroom van studies die zijn verschenen en die zich bezig hielden met onderwerpen op micro-niveau heel zinnig zijn geweest en zijn, omdat ze de data aandragen voor gefundeerde theoretische constructies op vele verschillende niveau's en/of de discussies aangaan met de 'mainstream' vanuit verschillende theoretische uitgangspunten, of aanvullingen en/of correcties geven op die 'mainstream'. Daarbij wordt gender als concept in micro-studies ook door mannelijke collega's overgenomen. Het cluster 'Cross-culturele Genderstudies' van het CNWS heeft een mannelijke AIO die zich bezig houdt met de dynamiek van vrouwelijke handelaren in Guinea Bissau. Ik ben echter ook van mening dat de tijd nu rijp is om met de feministische antropologie binnen te

dringen in de discussies die zich op het macro-niveau afspelen. In discussies over het wel of niet slagen van het multi-partijen systeem in Afrika, politieke constellaties, oorzaken van datgene wat men 'etnische onlusten' meent te moeten noemen (die in sommige media zelfs nog met het woord stammen-oorlog wordt betiteld) speelt gender in de werkelijkheid een belangrijke rol die in de discussies en theorievorming niet of nauwelijks is terug te vinden.

Autonomie Met deze opmerking raken we misschien ook aan de beleidsmatige aspecten van de feministische antropologie. Er wordt maar weinig beleidsmatig onderzoek uitgevoerd door feministisch antropologen 'pur sang', of met behulp van theorievorming uit de feministische antropologie. De pogingen van de oprichtsters van VENA om een brug te slaan tussen de feministische antropologie en het beleid vanuit het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking lijken (waarbij het woord lijken nog de sprank van hoop in zich herbergt, die bij gebruik van het woord blijven geheel afwezig zou zijn) alle energie van de oprichters en betrokkenen ten spijt, op de klippen te zijn gelopen. Wat resteert is het gebruik van het concept 'autonomie' binnen het ministerie, echter ontdaan van de wetenschappelijke diepgang en de noodzakelijke flexibiliteit. Gedegen feministisch

onderzoek is te duur voor beleidsmakers, en het lijkt er soms op dat wetenschappelijke discussies door planners en consultants als bedreigend worden ervaren. Toch moeten we ook hier een terrein veroveren. Als er dan al een zogenaamde 'Rapid Rural Appraisal' moet worden uitgevoerd, dan heb ik er meer vertrouwen in als U of ikzelf dat doet, dan iemand die nog nooit een letter heeft gelezen over de uitgangspunten van de feministische wetenschap.

De vraag resteert, na dit overzicht, wat er over is van onze ideologische bevologenheid, die ons wetenschappelijk bezig zijn in de oprichtingsjaren van het LOVA kenmerkte. De oprichting van het LOVA ontstond na een gesprek tussen Mary Boesveld en ondergetekende. Ik werkte tijdens een drie maanden durend student-assistent-schap aan een overzicht van datgene wat er op het terrein van de feministische antropologie in Nederland werd ondernomen. Het dient voor het archief toch vermelding dat het assistentschap mogelijk was, omdat een mannelijke mede-student, Maarten Bavinck, 0,2 van zijn assistentschap afstond ten behoeve van deze inventarisering. Dit resulteerde in een rapport, gepubliceerd in LOVA-Nieuwsbrief nr 1 of 2. We besloten een landelijk overleg op te richten, zodat we beter op de hoogte waren van de verschillende onderzoeken die aan de verschillende universiteiten plaatsvonden. Vanuit mijn

tuin in het Hoge Noorden van Groningen, zo herinner ik me nog goed, schreef ik de uitnodigingsbrieven voor een eerste bijeenkomst van de verschillende vrouwenoverleggroepen.

Bevologenheid Stond feministische antropologie uiteindelijk ook niet in het teken van de opheffing van de subdominante positie van vrouwen hier en elders? Resteert er nu nog slechts nog een academische belangstelling? Met een academische bevologenheid is wat mij betreft ook niets mis. En wat van de gevoelens van solidariteit van de feministische wetenschappers onderling?

De vraag van de ideologische bevologenheid moet iedereen voor zich maar beantwoorden. Ik meen deze voor mezelf nog wel te hebben, maar ik mis in mijn academisch bezig zijn vaak het gevoel van solidariteit wat ons de eerste jaren zoveel energie gaf. Ook veel studenten volgen het vak feministische antropologie meer uit een academische belangstelling dan vanuit hun relatie met de vrouwenbeweging (wat dat dan ook maar moge zijn). Tegelijkertijd verdoezelde dat gevoel van solidariteit ook veel. De groei van de feministische wetenschap in Nederland is niet geheel zonder 'bloedvergieten' tengevolge van academische vete's verlopen. Niets menselijks (mannelijks) is ons vreemd. Daarin onderscheiden we ons niet van onze heren collega's.

en moeten we naar een zakelijke, minder persoonsgerichte aanpak toe. Misschien zijn nog te veel feministische wetenschappers geneigd om kritiek (die ook erg opbouwend kan zijn) te zien als kritiek op hun persoon. We moeten leren die aspecten duidelijk van elkaar te onderscheiden.

Verder ben ik van mening dat we de discussies met onze collega's binnen die zogenaamde 'mainstreams' moeten blijven aangaan en samenwerking binnen allerlei niveaus bevorderen om een verdere integratie van feministische antropologie (en wellicht feministisch bewustzijn) te bewerkstelligen. Vanuit mijn eigen ervaring kan ik stellen dat ik met veel mannelijke collega's van mijn eigen of een jongere generatie (en toch ook een oudere generatie) vruchtbaar samenwerk, positieve kritiek en waardering voor mijn werk ontvang en uitwisseling van interessante theoretische discussies ervaar.

Onderzoeks- school

Daarmee zijn we bij het laatste punt aangeland waar we over na moeten denken: onze keuze voor de onderzoekscholen. Voor mezelf kan ik zeggen dat mijn bezig zijn van uit een feministisch perspectief, zowel binnen het onderwijs als binnen het onderzoek, en mijn taak als adjunct directeur van de onderzoeksschool CNWS, volkomen toeval zijn. Het maakt wel dat ik zicht heb op de politiek van de onderzoek-

scholen ten aanzien van feministische wetenschap. De studie van gender lijkt als volwaardige onderwerp binnen de verschillende disciplines te worden geaccepteerd. Het personeelsbeleid is zodanig dat een evenredig percentage van vrouwelijke onderzoeksters wordt nagestreefd. Tegelijkertijd moeten we waakzaam blijven, want er lopen nog steeds zonderlinge 'budheids' rond, die anno 1994 nog steeds menen (en dat openlijk durven te beleden) dat vrouwelijke AIO's/OIO's en/of Ph.D. studenten eigenlijk geen salaris behoeven omdat ze toch immers echtgenoten hebben met salarissen die hen kunnen onderhouden. Daarbij sluit ik niet uit dat velen soortgelijke gedachten hebben, maar er niet meer openlijk voor durven uitkomen. Hetgeen hoe paradoxaal dat ook klinkt, ook al een stap in de goede richting lijkt. Verder kunnen ook de machtsverschillen tussen de genders zoals die in de gehele samenleving spelen en die in veel studies degelijk zijn geanalyseerd, nog een rol spelen in de onderlinge verhoudingen.

Zijn dat voldoende redenen om te kiezen voor het onderbrengen van het onderzoek in een aparte onderzoeksschool vrouwenstudies? Ik denk dat we over de voor en nadelen van zo'n keuze moeten discussiëren. Misschien dat we als antropologen binnen zo'n school weer voortdurend alert moeten zijn om niet in de marge van de feministische wetenschap te worden ge-

drukt, een marge die er binnen de algemene onderzoekscholen waarbinnen onderzoek buiten Europa en Amerika een veel gewoner verschijnsel is, of waar onderzoek de diaspora van verschillende groepen tot onderwerp hebben, een normaal fenomeen is in plaats van een exotisch verschijnsel.

Misschien kan het de taak van het LOVA worden (waar AIO's/OIO's en Ph.D. studenten een actieve rol bij kunnen spelen), ervoor te waken dat we niet in die marge terecht komen.

Het uitdiepen van feministische issues binnen de Onderzoeksschool Vrouwenstudies, ook met name binnen Ph.D. cursussen pleit weer wel voor een aansluiting binnen de onderzoeksschool Vrouwenstudies, maar tegelijkertijd wordt er ook op landelijk niveau tussen de verschillende onderzoeksscholen samengewerkt, en heeft iedere AIO/OIO in principe toegang tot de verschillende onderwijsprogramma's. Vanuit de onderzoekscholen kunnen de Nederlands feministische antropologen zich wellicht ook beter profileren in het buitenland, want ik denk dat ook dat belangrijk is: een verdere internationalisering van ons wetenschappelijk bezig zijn. Er blijft werk aan de winkel op alle niveaus. Voor een voortdurende reflectie op dat werk zou een organisatie als LOVA kunnen zorgen.